

УДК 159.9.016

Дмитро Ларін, магістр практичної психології
ДНЗ № 40, Київ

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНИХ УЯВЛЕНЬ В ПЕРІОД АНТИЧНОСТІ

У статті подається теоретичний аналіз розвитку психологічних уявлень в період Античності, представлені концепції анімізму та гілозоїзму в культурно-історичному контексті.

Автор пропонує новий погляд на становлення ранніх уявлень про предмет психології в роботах Аристотеля, Сократа, Платона та інших представників античної психології.

Як висновок, наголошується на ролі філософії в період античності, що мала переважачий вплив у становленні предмету психології.

Ключові слова: аналіз історичного періоду, період античності.

Актуальність. Психологія на шляху до самостійної науки пройшла довгий шлях, та лише в середині XIX ст. стала самостійною наукою. Однак і в попередні епохи уявлення про психіку (душі, свідомість, поведінку) не були повністю позбавлені ознак науковості, які виникали в надрах інших наук, зокрема філософії, медицини, природознавства, в різних явищах соціальної практики тощо. У цьому вічному пошуку людства науково-психологічна думка набувала все більшого значення, усвідомлюючи свій предмет [2, 3, 4, 5, 9].

Метою статті є висвітлення уявлень про предмет психіки в античний період задля розуміння розвитку сучасного психологічного знання.

Постановка проблеми. В історії психології, яка досліджує процес становлення психологічних знань та уявлень, виокремлюють кілька основних підходів до визначення меж та етапів розвитку психології. Розглянемо кожний етап більш детально (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Основні підходи до визначення меж та етапів розвитку психології

Підхід	Характеристика підходу
Передісторія (до кінця першої половини XIX ст.)	Відповідно до першого підходу, психологія має тривалу передісторію і коротку історію, яка починається з другої половини XIX ст. (Г. Еббінгауз).
Історія (з другої половини XIX ст.)	Представники другого підходу вважають, що розвиток психологічної думки потрібно розділити на три етапи: 1-й етап – донаукова (міфологічна) психологія – коли панували анімістичні уявлення про душу; 2-й етап – філософська психологія – коли психологія була частиною філософії, об'єднана з нею спільним методом (від античності до XIX ст.); 3-й етап – власне наукова психологія, з другої половини XIX ст. (Тобто саме в цей час, коли, за Еббінгауза, починалася вся історія психології). Цей період пов'язують із застосуванням у психології об'єктивного методу (експерименту), запозиченого в природничих наук, який надав можливість відокремитися психології від філософії. Даний підхід сьогодні є найпоширенішим. Недолік його в тому, що наукову психологію протиставляють становленню предмету доннаукової психології [1, 7].
Третій підхід – культурологічний	Розвиток психологічної науки розглядає в контексті розвитку людської культури в цілому. Цьому підходу належить вчинкова концепція в історії психології, розроблена В.А. Роменцем. Відповідно до вчинкового підходу, етапи розвитку психології розрізняють за ознакою історичного періоду: психологія міфологічного періоду, психологія Античності, психологія Середньовіччя, психологія Відродження, психологія епохи Бароко, психологія Просвітництва, психологія сцієнтизму (епохи, бере початок в XIX ст., в якій, речі, живемо і ми, її назва походить від лат. "scientia" – наука, і відображає ту рушійну силу, яку має наука в сучасній культурі).

Такий поділ історії психології є доцільним, оскільки в психології кожної історичної епохи були суттєві відмінності, акценти на тих чи інших психічних явищах. Психологічна думка від міфологічного періоду до епохи Середньовіччя наголошувала ситуативних феноменах, від епохи Відродження до Просвітництва – на мотиваційних, а у XIX–XX ст. – на феномени дії та післядії. Ситуація, мотивація, дія та післядія є компонентами вчинку як осередку (пояснювального принципу) психології [5].

Однак, на наш погляд, розвиток психологічної науки можна розглядати також в залежності від того, що було її предметом. Саме з цієї точки зору етапи розвитку психології розглядають під кутом розуміння її предмета. У такому контексті доцільно виділяти перший етап, коли психологію розглядають як науку про душу; другий – як науку про свідомість; третій – як науку про поведінку; четвертий – як науку про психіку, що становить єдність свідомого і несвідомого у взаємодії людини зі світом [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз робіт філософів античності: Аристотеля [1]; Демокріта [4]; а також історико-психологічний аналіз робіт сучасних психологів: Л.І. Анциферової [2]; О.М. Раєвського [6] (до питання про ідеологічне в психологічній характеристиці періоду античності в історії психології); В.А. Роменця [7]; М.Г. Ярошевського [8]

надав можливість виявити, що розвиток психологічної думки в період античності підкріплювався уявленнями, що мали міфологічну основу (зокрема Платонівське тлумачення троїстості душі).

Слід зазначити, що історико-психологічний аналіз робіт Платона, надав змогу визначити аспекти психологічного дослідження пояснивши основи принципів психології – розвитку, детермінізму, цілісності, активності, що використовуються в психології і по сьогодні [9].

Виклад основного матеріалу. Розуміння психології як науки про душу охоплює самий її період. Перші з відомих нам уявлень про душу відносяться до архаїчного суспільства (Міфологічний період) і їх можна позначити терміном "анімізм". Анімістичні уявлення про душу наближали її до повітря, тобто пов'язували з матерією. Душею, подібною до повітря, згідно анімістичними уявленнями, були наділені не тільки люди і тварини, ай рослини, а також камені [2].

Принципово інше уявлення про душу було дано Аристотелем в його психологічному трактаті "Про душу". Відповідно до Аристотеля, душа – форма живого органічного тіла, забезпечує його призначення. Душа є основа всіх життєвих проявів, вона невіддільна від тіла. Це положення рішуче суперечить вченню Платона про вселення душ при народженні і закінченні їх при смер-

ті. Але обидва вони не заперечують того факту, що душа визначає мету активності живого тіла. Душі організмів різних типів, згідно з концепцією Аристотеля, виконують різні функції, представляють різноманіття здібностей, сили душі [1].

Зокрема, Аристотель підкреслює в своєму вченні про троїсту природу душі – рослинну, тваринну і розумну (людське), що представляють три ступені життя, які мають спадковий характер. У рослин душа виконує тільки вегетативні (рослинні), власне метаболічні функції; чуттєво-рухові функції душі притаманні і людині, і тваринам, але не рослинам; функції розумної душі, якою володіє тільки людина, дозволяють створювати умовиводи, що лежать в основі вищої пам'яті, довільного, вільного вибору, тощо [1].

Таким чином, Аристотель дав одну з найбільш ранніх формулювань пояснивши основи принципів психології – розвитку, детермінізму, цілісності, активності [1].

Учень Платона, послідовник Аристотеля Теофраст (372–287 рр. до н.е.) у трактаті "Характери" дав опис 30 різних характерів, розвиваючи аристотелівське уявлення про характерологічні властивості людини.

Платон став родоначальником філософії ідеалізму. Він затвердив принцип первинності вічних ідей по відношенню до всього матеріального світу. Згідно з Платоном, будь-яке знання, є спогад; душа згадує (для цього потрібні спеціальні зусилля) те, що їй довелося споглядати до свого земного народження [6].

Спираючись на досвід Сократа, Платон довів незроздільність мислення і спілкування, зробивши наступний крок, оцінюючи процес мислення, який не отримав вираження в сократівському зовнішньому діалозі, як діалог внутрішній ("Душа, розмірковуючи, нічого іншого не робить, як розмовляє, питаючи сама себе, відповідаючи, стверджуючи і заперечуючи").

Феномен, описаний Платоном, відомий сучасній психології як внутрішня мова, а процес її породження з промови зовнішньої (соціальної) отримав назву "інтеріоризація" (від лат. Internus – внутрішній) [2].

Платон намагався виділити і розмежувати в душі різні частини і функції. Їх пояснював платонівський міф про візника, який керує возом, в який запряжені два коні: дикий, що рветься з упряжі, і породистий, піддається управлінню. Візник символізує розумну частину душі, коні – два типи мотивів: нижчі і вищі. Розум, покликаний узгодити ці два мотиви, відчуває, за Платоном, великі труднощі через несумісність низинних і благородних потягів. Так в сферу вивчення душі вводився аспект конфлікту (боротьби) мотивів, що мають моральну цінність, і роль розуму в його подоланні і інтеграції поведінки. Через кілька століть ідея особистості, яку роздирають конфлікти, оживе в психоаналізі З. Фрейда [5].

Вчення про душу широко використовувалося і розвивалося в античній медицині, зокрема в поглядах Гіпократа (бл. 460 – бл. 377 до н.е.), який сформулював положення про те, що органом мислення і почуттів є мозок. Він розробив вчення про темпераменти, що передбачає різну роль чотирьох рідин організму (кров, флегма, жовта жовч і чорна жовч), і першим запропонував типологію темпераментів, засновану на особливостях статури [3].

Міфологічне уявлення про душу було повністю підпорядковане уявленню про рок, неминучість долі, протистояти якій було марно. Магію, яка нібито протистояла року, насправді вважали також фатально запрограмованим способом практичного дії. Від людини в ситуації його життя нічого не залежало, і вона навіть не намагалася протистояти цій фатальній ситуації. Вирішальною характеристикою свідомості міфологічного пері-

оду був синкретизм – первісне злиття людини зі світом і громадським оточенням [6].

З розвитком психологічних уявлень відбувся перехід від анімізму до гілозоїзму (від грец. "Hyle", що означає речовина, матерія і "Zoe" – життя), який розглядав весь світ як універсум, де космос вважали живим. Межі між живим, неживим і психічним були відсутні, дані положення розглядали як породження єдиної первинної матерії (праматері) [7].

Термін "гілозоїзм" було введено Ральфом Кедвортом у 1678 р. для позначення ранніх грецьких філософських концепцій, які визнають натхненність загальної властивості макро- і мікрокосму. З тих пір гілозоїзм існує як філософська-психологічна концепція, визнаючи натхненність всіх тіл, матерії, природи, знімає причину різниці між неорганічною і живою природою [2].

Теорію гілозоїзму розвивали представники іонійської (мілетської) школи натурфілософів (Фалес, Анаксимандр, Анаксимен); до гілозоїзму були близькі вчення Геракліта і Демокріта; елементи гілозоїзму у вченні Аристотеля, стоїків (Зенона, Хрисіпа тощо), італійських натурфілософів (Б. Телезіо, Дж. Бруно), французьких мислителів XVIII ст. (Дідро, Робін, Дешан); представники неklasичної філософії (А. Бергсон, В. Дільтей, Г. Зіммель, Ф. Ніцше, А. Швейцер, А. Шопенгауер) теж виявляли тягіння до сприйняття природи як до живої істоти [1, 3, 4].

Актуальність звернення до гілозоїстичних теорій пояснюється необхідністю підйому духовно-інтелектуального рівня майбутніх поколінь і органічного поєднання в новому світогляді особистості філософського узагальнення про буття, пізнання, людини, природу, суспільство, мислення і наукового бачення універсальної картини світу. Науково-філософський світогляд особистості на тлі сучасного світового контексту трансформацій з його численними перехрестями структурних соціально-культурних дискурсів визначає якісно нові умови формування гуманітарних знань і механізмів його функціонування [4].

В системі цілісної людської культури вищим проявом і спрямовуючим чинником виступає духовність, що орієнтує, мотивує і формує, визначає особистість, а також надає сенс всім сферам її діяльності. Як стверджує В. Андрущенко, "духовна культура – це досягнення, що виражають рівень і глибину духовно-теоретичного освоєння дійсності, це сукупність досягнутого суспільством у сфері морального і мистецького життя, в науці і філософії, політиці і праві тощо" [1, с. 419].

У зв'язку з духовним відродженням людства на тлі глобалізаційних процесів і необхідності вирішення супутних проблем знову прокидається інтерес до давнього вчення під назвою "гілозоїзм" (від грец. ИЛП – матерія і Zn – життя), який наказував би здатність відчуття і мислення всіх форм матерії [6, с. 75].

Теорію гілозоїзму першими висунули представники іонійської (мілетської) школи натурфілософів – Фалес, Анаксимандр, Анаксимен. Мілетські натурфілософи визнавали натхненність як загальну рису макро і мікрокосму: весь світ – універсум; космос – живий, здатний властивістю відчувати, запам'ятовувати і діяти; все розглядалося як породження єдиної первинної матерії (праматері). Так, Фалес передбачав, що всі речі походять із води, і через воду вони наділені життям, душею, а Всесвіт повний богів. На цій підставі він стверджував, що магніт притягує метал, у нього є душа (така ж як у жінки, притягує чоловіка) [1, 388].

У всіх об'єктах Платон бачив сферу вічних ідеальних форм, прихованих за горизонтом в образі царства ідей. Все, що чуттєво сприймається, від нерухомих зі-

рок до предметів, безпосередньо відчуються, – це лише затемнені ідеї, їхні недосконалі слабкі копії. Стверджуючи принцип первинності надмісних загальних ідей щодо всього того, що відбувається в тілному тілесному світі, Платон став родоначальником філософії ідеалізму [6].

Арістотель розвинув принцип причинності – цільову причину або "те, заради чого відбувається дія", кінцевий результат процесу (мета) заздалегідь впливає на його перебіг. Психічне життя цього моменту залежить не тільки від минулого, а й від бажаного майбутнього. Це було новим словом в розумінні її причин (детермінації). Арістотель ввів ключові пояснювальні принципи психології: системності, розвитку, детермінізму [1].

Висновки. Успіхи, досягнуті античними філософами і медиками в розвитку вчення про душу, послужили фундаментом усіх наступних розробок психологічного знання, які на цьому етапі в основному зводилися до розширення кола розглянутих феноменів. У III–V ст. н.е., в роботах Гребля (205–270 рр.), Аврелія Августина (354–430 рр.) і ранньохристиянських філософів і теологів як предмет дослідження ставили внутрішній світ людини, можливості самопізнання, вперше з'являються описи феноменів свідомості.

Період античності передував ідеям боротьби мотивів, (які були розвинені в теорії психоаналізу З. Фрейда як внутрішні конфлікти), започаткувавши розвиток принципів побудови психологічного знання (детермініз-

му розвитку, цілісності, активності), порушивши питання інтеро- та екстеріоризації. Тобто, саме період античності вперше, у трактаті Аристотеля "Про душу" виокремлює з філософського знання компонент психічного (дає початок розвитку донаукової психології).

Отже, слід зазначити, що погляди на природу психічного в період античності передували розвитку психологічного знання (як окремого предмета психологічної науки) в цілому [8].

Список використаних джерел

1. Арістотель. О душе / Арістотель. – Соцекгиз, 1937.
2. Анциферова Л.И., Ярошевский М.Г. Развитие и современное состояние зарубежной психологии / Л.И. Анциферова, М.Г. Ярошевский. – М., 1974.
3. Декарт Р. Страсти души / Рене Декарт // Избранные сочинения. – М., 1950. – С. 593–623.
4. Демокрит в его фрагментах и свидетельствах древности. – ОГИЗ, 1935. – С. 52–56; 163–208.
5. Історія психології: античність. Конспект лекцій / Укл. Чуйко Г.В., Кривко Т.А. – Чернівці: Рута, 2006. – 80 с.
6. Раевський О.М. До питання про ідеологічне в психологічній характеристиці особистості / О.М. Раевський // Наук. зап. НДІП МО УРСР. – К.: Рад. Школа, 1956. – Т. VI. – С. 63–66.
7. Роменець В.А. Історія психології стародавнього світу / В.А. Роменець. – К., 1983. – 119 с.
8. Ярошевский М.Г. Исторический путь развития психологии / М.Г. Ярошевский // Введение в психологию / Под общ. ред. А.В. Петровского. – М.: Академия, 1997. – С. 5–69.
9. Ярошевский М.Г. История психологии от античности до середины XX в. / М.Г. Ярошевский. – М.: Мысль, 1996. – 416 с.

Надійшла до редколегії 14.05.16

Дмитрий Ларин, магистр практической психологии
ДУ № 40, Киев

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ В ПЕРИОД АНТИЧНОСТИ

В статье излагается теоретический анализ развития психологических представлений в период Античности, представлены концепции анимизма и гилозоизма.

Автор предлагает новый взгляд на становление ранних представлений о предмете психологии в работах Аристотеля, Сократа, Платона и других представителей античной психологии.

Как вывод, роль философии в период античности имела преобладающий характер в становлении предмета психологии.
Ключевые слова: анализ исторического периода, период античности.

Dmitry Larin, Master of Applied Psychology
Kindergarten № 40, Kiev

THEORETICAL ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL REPRESENTATION DURING ANTIQUITY

The article presents a theoretical analysis of the development of psychological ideas in the period of Antiquity, presented the concept of animism and Hylozoism.

The author offers a new perspective on the development of early ideas about the subject of psychology in the works of Aristotle, Socrates, Plato, and other representatives of ancient psychology.

In conclusion, there is the role of philosophy in the ancient period, which had a prevailing influence in the development of the subject of psychology.

Keywords: Analysis of historical development; the period of antiquity.

УДК 159.922

Антоніна Львовичка, д-р психол. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

МОДЕЛІ ІНВАЛІДНОСТІ ЯК СПОСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ВІДНОСНО ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Здійснено теоретичний аналіз проблеми організації суспільства по відношенню до інвалідів. Розглянуто існуючі моделі інвалідності, що визначають роль та місце інвалідів у суспільстві, а також обов'язки суспільства стосовно людей з інвалідністю. Визначено ефективні моделі інвалідності, а також, ті, які є неефективними та навіть такими, що завдають шкоди людині з інвалідністю. Серед ефективних та плідних моделей інвалідності виокремлено наступні: соціальна модель, модель посилення можливостей, соціально-правова (політико-правова) модель інвалідності, а також модель інвалідності з позицій культурного плюралізму.

Ключові слова: людина з інвалідністю, медична модель інвалідності, соціальна модель інвалідності, соціальний супровід людей з інвалідністю.

Актуальність дослідження. Вхідження України до Європи має ознаменуватися не тільки змінами у політиці та економіці, але й у культурі та у гуманітарній

сфері. Зокрема, має кардинально змінитися ставлення до значної категорії членів нашого суспільства, а саме – до людей із особливими потребами. Сьогодні в Україні